

jait. Rá kell ébrednie például, hogy a történettudomány korántsem olyan „kemény” tényekkel dolgozik, mint a természettudomány. „Történelmi szempontból egy eseményt a következőkben keressük meg – írja Lukács –, de ezek az ítéletek személyes nézőpontok és történelmi tapasztalatok szerint változnak.” A történész, maga is történeti létező lévén, személyes és résztvevő tudással rendelkezik a történelemről. Tudománya ezért egyfelől jóval „több” a természettudománynál; a történelem ugyanis „jellegzetesen az embernek az emberről való tudása”. Másfelől viszont „kevesebb” is annál, hiszen perspektivikus jellegéből adódóan sokkal inkább hasonlít a szépíráshoz, mintsem a fizikai elméletalkotáshoz. Ráadásul a történettudománynak nincsen saját *nyelve* – ugyanazzal a nyelvvél dolgozik, amit a hétköznapiak során használunk.

Milyen módszertani elveket kell hát követnie a „történelem feletti” objektivitás illúziójától megfosztott történésznek? Lukács szerint az a legfontosabb, hogy minden körülmények között *vállaljon felelősséget a szavaiért*. Ami voltaképpen *morális* feladat; e meglátás érthetővé teszi, miért is állítja azt Lukács, hogy a történésznek egyszerre kell művésznak és moralistának lennie. Ez pedig nemcsak a történelem hivatásos művelői, hanem „laikus” résztvevői számára is megszívlelendő, mivel „nincs különbség ember és történel-

mi ember, tény és történelmi tény [...]”, szó és történelmi szó között”. Ha valóban *egy nyelvet beszélünk*, vállaljunk kölcsönösen felelősséget a szavainkért – ez a könyv ma is érvényes üzenete. Lukács diagnózisa ugyanis („a XX. századot a szavak inflációja sújtja”) az ezredfordulón sem lett kevésbé időszerű.

PÁPAY GYÖRGY

(Fordította Komáromy Rudolf,
Európa Könyvkiadó, Budapest, 2004,
508 oldal, 2800 Ft)

REINHART KOSELLECK:

Az elmúlt jövő ***A történeti idők szemantikája***

Mindjárt itt a világvége! Az évtized végén bizonyosan eljön az apokaliptisz! Ezekkel a prognózisokkal ijesztgették avagy nyugtatták az embereket a 16. század elejének látókai, jóvendómondói, sőt gondolkodói. Luther Márton is erősen hitt az 1520-as évtized végén bekövetkező világvégében. Ma viszont úgy gondoljuk, hogy a kozmológia tudománya, a hihetetlenül felgyorsult technikai fejlődés, valamint az *Úrszekerek* című sorozat a végtelenbe tolta ki jövőnk határát, s ha majd végleg elszennyeztük a földgolyó összes vizét és talaját, akkor úrhajóra ülve átköltözünk egy másik boly-

góra, s ott folytatódik az emberiség örök története.

A kétféle jövőkép, kétféle időtápaszlat közötti különbség szembe-tűnő, s e nagyon is figyelemre méltó eltérés indította arra Reinhart Kosellecket, hogy közelebbről szemügyre vegye, mit gondoltak egykor és mit gondolunk ma olyan fontos fogalmainkról, mint idő, történelem, múlt, jövő, forradalom vagy haladás. E vizsgálatoknak és kutatási iránynak – amely mára külön tudományterületté, sőt tudományág-gá nőtte ki magát – leginkább kézzel fogható eredménye a *Geschichtliche Grundbegriffe (Történeti alapgfogalmak vagy Történeti fogalomtár)* című hatalmas lexikon.

Az *elmúlt jövő* című kötet a lexikon munkálatai közben készült dolgozatok gyűjteménye, s ezért igen sokféle témát és módszert mutat be. Három nagy fejezetre tagolta könyvét a szerző, melyek közül az elsőben a múlt és a jövő viszonyát, ennek a viszonynak a változását, másképpen szólva a különböző korok időtapaszlatát elemzi. Kiemelkedően érdekes a „forradalom” szó jelentéstartalmának, s ezzel együtt idővonatkozásának bemutatása. Ez a fogalom kezdetben – a középkorban – ugyanis a visszatérést, a visszafordulást jelentette (*revolutio*), míg a nagy francia forradalom előestéjén már olyan folyamatokat jelölt, amelyek a jövőben beláthatatlan következményekkel és lezáratlan időhorizonttal rendelkeznek.

A második fejezet történetelméleti s egyben történetírás-módszer-tani kérdéseket vizsgál. Mit jelent a történeti idő fogalma? Hogyan ragadható meg az idő a történelemtől szóló tudásunkban, és hogyan közvetíthető a történelmet előadó elbeszéléseinkben? Ezek a kérdések mindnyájunkat komoly gondolkodásra késztetnek, hiszen egyéni sorsunk megélésében és tapasztalataink továbbhagyományozásában központi szerepe van az eseményeket elrendező idődimenzióknak.

A harmadik fejezet a politikatörténeti fogalmak változásaival foglalkozik, és néhány konkrét példán keresztül érzékelteti, hogy az időben változó fogalmak sokszor hasonló jelentésszerkezetet örökítenek tovább. Ebben a fejezetben található Koselleck híres tanulmánya az aszimmetrikus ellenfogalmakról és azok történeti változásairól. Ezen fogalmakat mind a mai napig használjuk, s közös jellemzőjük, hogy olyan felosztást alkalmaznak, amelynek során a kétfelé választott jelentéstartományok nem kiegyensúlyozott viszonyba kerülnek egymással. Ilyen aszimmetrikus politikai fogalompár volt a hellén–barbár, keresztény–pogány, felsőbbrendű ember – alsóbbrendű ember, s ha e sort végiggondoljuk, ide tartozik a terrorizmusellenes–terrorista is. E fogalompárok mindig a közösségi „mi” meghatározása során alakulnak ki, és éppen aszimmetriájuk miatt vál-

nak rugalmassá, képlekennyé, de egyben veszélyessé is.

A kötetben olvasható tizennégy tanulmány sok-sok példával illusztrálva izgalmas szellemi kalandot jelenthet mindazoknak, akiket érdekel a történelem, az egymást követő korok változása. Igaz, e kaland nehéz próbatétel, mert Koselleck szikár filozófiai nyelvét a fordítás nem tette barátságosabbá a magyar olvasó számára. De aki szembe akar nézni saját korával, s aki felelősen szeretne saját – egyéni és összemberiségi – jövőjéről gondolkodni, annak bizony szükséges megtenni ezeket az erőfeszítéseket. Ebben a könyvben pedig biztos vezetőre talál a gondolatoknak ezen a kevésbé feltérképezett terepén.

THIMÁR ATTILA

(Fordította Hidas Zoltán és Szabó Márton, Atlantisz Kiadó, Budapest, 2003, 430 oldal, 2395 Ft)

FEHÉR FERENC:

Hazatérni

Művészetfilozófiai írások

Fehér Ferenc hatkötetesre tervezett életműkiadásának harmadik kötetét recenszensként kétszeresen is üdvözlölni tudom: a tanulságos és élvezetes tárgyalásmódú dolgozatok együttese mellett azt a műfajában ritka

összeállítást is értékelem benne, amely a tudományos-értekezői eredmények felfedez(het)ésének élményén túl a szélesebb társadalmi bázisú hasznosíthatóság reményétől sem foszt meg. Bár azért nem tömegkulturális popularitással persze, mindazonáltal az igényesebb közönségnek valóban tágabb köreit megcélózva akár. Emberi arcú megrajzolva továbbá, áttételes, tudósi sorsnaplót is adva a tanulmány-esszék és esszétanulmányok, hatalmas anyagra épített, eleven stílusban megírt hosszabb-rövidebb értekezések szövetébe ágyazottan. Mindehhez hozzátartozik, hogy a szövegek gondolati koherenciáját, retorikai-stilisztikai sodrását itt-ott (a) fordítóknak kell köszönnöm, ugyanakkor vannak a gyűjteményben eredetileg magyar nyelven keletkezett írások is rendesen. Az életút ismert, ám a konkrét történések és teljesítmények mintha csak mostanában válnának igazán jelképes értékűvé és valóban jelentőségteljessé – az életműkiadással általában s számomra a jelen kötetbe több helyen beleolvasva, annak teljes szövegállagába belegondolva.

A kötet Fehér Ferencnek az 1970-es évek elejétől haláláig (1994-ig) terjedő időszakban írott művészetfilozófiai tanulmányait tartalmazza. Negyedszázad terméséből áll össze tehát, s egy speciális, nagyon speciális, talán a jelenből nézve egyenesen neuralgikusan speciális szem-